

A D A B A K I A K

GALDERANTZUNAK

Ezkontgai bat. Badaezpadakoa zala guk lengo zenbait, ezkontza-kontu ta diru-arloaz, ematen genizun eranzuera, diozu. Ongi dago. Baña ez aserretu, gizona... Bestela, mutil-zar gelditu, ta kito.

Dana dala, ona emen beste erantzura bat. Ea au atsegiñago zaitzun. Ez da gurea, Jean Echepare'n "Buruchkak" liburutxotik artzen degu.

"Ezkontzea diru harrapatzeko bakarrik;
Ezkontzea dirurik gabe;
Bi astokeria".

* * *

Jakin-zale. Egia utsa da zure adiskide orrek esan dizuana. Bai, Prosper Mérimée'en "Carmen" novelako *Don José* —gero, Bizet-en operara *pasa zana*— euskalduna zan. Elizondo'koa. Bere izen-deiturak José Lizarrabengoa ziran.

Carmen berriz ijitoa zan. Baña, bear bada, bera ere euskalduna. Euskeraz zekiena, beñepein. Ta gañera, berak zionez, Etxalar'en jaioa. Jakiña, ijito guziak bezalaxe, ta Mérimée'k berak dionez, arek ere gezur asko botatzen omen zituari, eta *auskalo* nongoa izango zan...

* * *

Azpeitiarra. Nola zuen izena Loiola'ko San Inazio'k? Galdera

egokia eta aurtengo urteari dagokiona. Itz bitan erantzungo genizuke, inork illundu eta beztu ezpalu berez argi eta garbi dagoena.

Oar bat asteko. San Inazio'k berberak egin zuen izen-aldatzea baiño leenagoko izenaz ari gera, jakina. Latin-itxura eman zion gero; ori baitzan Elizaren —eta kristau-erriko jende ikasien— orduko izkuntza.

Gogora dakar izen-aldatze orrek arako aldizkari ontan bertan Irigarai'k esaten ziguna denbora berdintsuko Leizarraga euskal-idazleaz: onek ere, alegia, egiten zituela aalegiñak latin-zornea euskerari itsasteko. Etziran aritz bateko ezpalak, esan bearrik ez, San Inazio eta Leizarraga protestantea; eta ala ere, aldi batetsuko izanik, bat zetozen gauzatxo batean beintzat, orduko seme guztien antzera. Latin-griña ori zuzen ala oker zegoen? Eztagokigu gaurkoei erabakitzea. Badugu aski eta geiegi lan zer eta nola gertatu zan garbitzen orduko gogo-giroa barrentzen, inork eskeiñi eztingun zigorra ordukoen bizkarretan dantzatu gabe. Aspaldiko okerrak gaiñera —okerra izanik ere— eztu izaten konponkizunik.

Gatozen San Inazio'gana. Ez ote dago garbi *Iñigo* zeritzala? Bai, ezin uka. Ori dio Aita Menzisor jesulagunak bere liburu ederrean, ori agertzen da zenbait euskal-aldizkaritan, eta *Egan* ontan bertan ere bai, oker ezpagaude. Zergatik gabiltza, bada, auzitan? Ba, labur esateko, egia ori, beste askotxo bezala, egi-erdia besterik eztalako.

Pertsona berberari, gaur bertan, *Carlomagno* deitzen diote gazteleraz, *Charlemagne* frantsesez, *Karl der Grosse* alemanez; iri berbera *Aquisgrán* da batzuentzat, *Aix-la Chapelle* besteentzat eta irugarrenentzat *Aachen*. Orixe gertatzen zaigu *Donostia* eta *San Sebastián*'ekin.

San Inazio gaztea ere *Iñigo* zan, baiña erdaldunentzat, edo beintzat erderaz ari ziranentzat. Orduko euskaldunentzat, berriz, edo euskeraz ari ziranentzat, —nola daukagu aazturik?—, *Eneko*.

Zenbait leku-izen eta deituratan eldu da gureganaiño izen ori: *Enekotegi*, *Enekuri* edo Argentina'ko *Necochea*'n, esate baterako. Ez bakarrik ori. Eneko izenekoak eunka, millaka ezpada, ageri dira Erdi-Aro'ko dokumentuetan: Nafarroa'koetan batez ere, askozaz ugariagoak baitira Nafarroa'ko dokumentu zaarrak Gipuzkoa'koak baiño. Are géiago: Erdi-Aroan ez ezik, San Inazio'ren garaian eta geroago ere oiturazkoa zan izen ori gure artean. F. del Valle Lersundi'k azaldu zuen, duela franko urte, badirala Eneko izeneko gizaseme aski Gipuzkoa'ko eliz-liburuetan, baita Nekoiza izeneko emakumeak ere, XVI'garren mendean. Ageri ere da *Enekotx* ait-izena.

Item: XVII'garrenean oraindik, Isasti lezoarrak dionez, ez omen

zegoen galdurik Eneko zeritzan gizon indartsu baiño indartsuago baten entzutea: Goiaztarra zan bera, Mendizabal garaikoa baserrikoa. Eta mende ortan bertan utzi zigun Oihenart zuberotarrak onako asaera au: "Eneko, atxeka hi hartzari, nik demadan ihesari."

Izan, orrela da: Eneko zeritzan euskeraz Aita San Inazio gazteari. Zein makur aurki dakioko izen orri ain zokoratua eukitzeko?

Itsusia ote? Orrela balitz ere, elitzake aski. Ezagutu genduen iñoiz Asclepiodoto zeritzan gizaseme gaztea; bere emazteaak gaiñera —"zaurin gainen pikoa"— Asclepiodotin esaten zion, kartaz beintzat. Bizi zan, orratik: bizi ez eze, parre ere egiten zuen noizpeinka, edozein kristauren antzera, orrelako zama astunik ezpalerama bezalaxe. Ez ote zenduke zuk, aukera izanik, Eneko naiago?

Orrelakoxe asabak izan ditugu. Etzuten, ba, naiago, erdera eder gozoan baiño, izkuntza mordollo biurri batean mintzatu? "Elkar aditzen omen dute —zion orduko jakintsu argi batek—: enaiz batiere fio." Erdal-izen apaiñak artu besterik ez (Pedro, Martín, Miguel, Fortún, Sebastián...), eta alaz guztiz ere beti Betiri, Martie, Mikele, Orti, Sostie eta olakoxeak deika beren ondorengoei. Orrek ere, ordea, eztu konponkizunik. Orrelakoxeak izan ziran eta orrelakokeak izanak izango ditugu menderen mendetan.

Gaurko irakurle euskaldunek ezagutzen ez tutelako, bear bada? Iñigo ere ezta agitz ezagun zenbaitentzat. Bestalde, eztakienari aditzera eman dakioko beti, aurrerantzean jakin dezan. Ai, itz zaarrei eusteko izan balitz itz berriak ar-erazteko egin diran aalegiñen laurdena!

Aita San Inazio'ren urte au elitzake, beraz, garai txarra asmo on bat, beste askoren artean, artzeko. Euskeraz mintzatzen gerala-rik, errespetatuz dizalogun bere gaztetango izena. Besterik ezpada ere, aipa dezagun bidenabar Eneko zala orduko euskaldumentzat erdal-dunen Iñigo. Orrenbeste zor diogu gure aurrekoei, gure Patroi aundiari eta gure euskerari.

* * *

Don Juan Antonio de Mogel eta Aita Añibarroren idazli ezzagun-bat.

Peru Abarka.—Zorionean eldu zaigu berriz ere Peru, "abarkak oñetan, txapel bat buruban, gerrestuba gorputzian". Edizio guztiz apaiña, txukuna eta betegarria. Benetan zorretan gaude euskaltzaleok Itxaropena jaunarekin, urteotan eman dizkigun liburu zoragarrigatik. Gaurko au, Arrue jaunaren itzaurre jakintsu batez orniturik ta aberasturik dator. Juan Antonio Mogel eta beronen idazlanei buruz ainbeste garbitasun eta albiste jakingarri baitakartzi.

Aspalditxotik Aita Añibarroren paper zaarrakin nola nabillen,

ba-neukan nik ere Juan Antonio Mogel-en bizitzaz eta eriotzaz zertxobait, paper oetatik jasota. Damurik, nere albiste ori Arrue jaunak ezin izan du bere itzaurrean sartu, berandu ibilli naizelako; eta orain, beraren aolkuz, EGAN-en ematen dut.

Aita Añibarro eta Juan Antonio Mogel elkarren adiskide ziran, adin batekoak, eta euskal urduritasunean gogaide, apaiza prallea baiño gazteago il bazan ere. Aita Añibarrok, bada, esku-idatzirik utzi zuen liburu bat, "*Gramática Bascongada*" deritzana, eta gaur eguneon Loyola-ko liburutegian gorderik dagoena. Bide batez, Plácido Muxika josulagunari eskerrak errendatu bearrean nago, berak esanda jakin baitut galdutzat ematen nuen liburu onen arrastoa. Aitzineko "*Advertencias Previas*"-etan, 8-9 orrialdeetan, arā zer dakarren:

"De paso advierto que así Ajular, como el P. Cardaveraz ponen el verbo al último de la oración, a no venir con relativo, y será bien se haga así, pues sale más natural. No tuve este methodo presente en dos libritos que di a luz: *Esculibrua* y *Lorategui Espirituala*. Esta misma falta me dijo que cometió el inmortal Don Juan Antonio de Moguel, Catequista bascongado; cuiā muerte ha sido mui sensible para todo el Pays Bascongado, quien tuvo en vida el consuelo de ver impresa parte de su Catecismo bascongado, y lo restante con las aprobaciones necesarias; y en muerte el de morir como buen Soldado de Jesús, egerciendo el ministerio de Cura Párroco, contagiado de resultas de asistir a unos apestados. Con tan feliz muerte premió Dios su virtud, pues fué uno de los Sacerdotes más celosos, laboriosos, doctos, caritativos y ajustados de Bizcaya: cuiā memoria hago aquí, por la que dos veces él hizo de mí en su último impreso de *Confesino oná*."

Gramatika au 1820 urte ingurukoa dirudi (barnean, bere orrialde-tartean sarturik, 1823-ko eliz-txarteltxoā dauka), eta Naparroako aditzak oso edatsuki azaltzen ditu.

L. VILLASANTE